

Sabir Əhmədlinin “Yazılmayan yazı” romanında müəllif mövqeyi və ədəbi mühitin təsviri

Lalə Həsənova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: hltlala@mail.ru

Annotasiya. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında bədii-sənədli nəşrlərin sayı artmaqdadır. Sovet mərhələsini yenidən dəyərləndirərək ötən illərin keşməkeşlərindən obyektiv şəkildə bəhs etməyə çalışan bir çox sənət insanları avtobioqrafik əsərlər qələmə almış, ötən zamanın ən mürəkkəb dövənləri – XX əsrin 30- 40-cı, 50-60-cı, 70-80-ci illərini təsvir etmişlər. Tədqiqatda Azərbaycanın Xalq yazıçısı Sabir Əhmədlinin “Yazılmayan yazı” (2004) avtobioqrafik romanı təhlilə cəlb edilmişdir. Araşdırma nəticəsində postsovet mərhələsində olduğu kimi, romanda da tarixi diskursun önəm kəsb etdiyi, müəllifin tariximizin qaranlıq, ağırlı mövzularını diqqətdə saxladığı bəlli olur. Əsasən, sovet dövrünün təsvir olunduğu əsərdə dövrün siyasi liderləri, ədəbi müasirlərinin təsvirləri geniş yer almış, “yazıçı və sistem” qarşılıdırması əks olunmuşdur.

XXI əsrin ilk rübündə qələmə alınan bu əsərlərin sovet dövrünün canlı şahidlərinin əsərləri, yazıçı xatirələri olaraq ədəbiyyatımızda bədii-estetik əhəmiyyət kəsb etdiyi, həm bədii-sənədli əsər, həm də tarixi mənbə olaraq təhlil edilməli olduğu vurğulanmışdır.

Açar sözlər: Sabir Əhmədli, avtobioqrafik nəsr, “sistem və yazıçı” qarşılıdırması, siyasi lider, ədəbi mühit

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 04.10.2022; qəbul edilib – 18.10.2022

The author's views and description of the literary environment in Sabir Ahmedli's novel “The Unwritten Writing”

Lala Hasanova

Doctor of Philosophy in Philology

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: hltlala@mail.ru

Abstract. In modern Azerbaijani literature, the number of fiction-documentary works is growing. Many authors have written autobiographical works in which they try to objectively tell about the events of past years, describing the most difficult periods of the past – the 30s, 40s, 50s, 70s and 80s of the 21st century. The study analyzed the autobiographical novel “The Unwritten Writing” (2004) written by Azerbaijan People's Writer Sabir Ahmedli. As a result of the study, it becomes clear that in the novel, where an important role is assigned to historical discourse, the author focuses on the dark and painful topics of our history. The work, which depicts the conflict between “the writer and the system”, includes portraits of political leaders from different historical eras and the literary brethren of the writer.

It is noted that these works, written in the first quarter of the 21st century, are the works of the last “living witnesses” of the Soviet era. These novels, memoirs, created by writers, have artistic and aesthetic significance in our literature and should be considered in both artistic and documentary works, as well as a historical source.

Keywords: Sabir Ahmedli, autobiographical prose, conflict between “the system and the writer”, political leader, literary environment

Article history: received – 04.10.2022; accepted – 18.10.2022

Giriş / Introduction

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında bədii-sənədli nəşrlərin sayı artmaqdadır. Müəlliflər sovet dövründə xatirələr, gündəliklər yazsalar da, uzun müddət ərzində yasaq altında olan bu cür əsərlər yalnız XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq geniş oxucu kütləsinə təqdim edilmişdir. Sovet mərhələsini yenidən dəyərləndirərək ötən illərin keşməkeşlərindən obyektiv şəkildə bəhs etməyə çalışan bir çox sənət insanları avtobiografik əsərlər qələmə almış, ötən zamanın mürəkkəb dönəmləri – XX əsrin 30-cu, 40-cı, 50-60-cı, 70-80-ci illərini təsvir etmişlər. Bu əsərlər mövzu baxımından çox zəngin və rəngarəngdir. Yazıçı memuarlarında, əsasən, bədii yaradıcılıq (müəllifin öz əsərləri), dövrün ədəbi

mühiti haqqında geniş məlumat verilir ki, bu da onları metaromanlara yaxınlaşdırır. Eyni zamanda bədii yaradıcılıqla yanaşı, ölkənin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak edən yazıçıların əsərlərində dövrün tarixi konteksti, müasirlərinin obrazları əks olunur. Tədqiqatda Azərbaycanın Xalq yazıçısı Sabir Əhmədlinin “Yazılmayan yazı” (2004) avtobiografik romanı təhlilə cəlb edilmişdir. Əsərdə avtobiografik xətt – müəllifin həyatı, yaradıcılığı, ədəbi mühitdə qarşılaşdığı çətinliklər, dövrün ədəbi-mədəni həyatının təsviri ilə yanaşı, tarixi mənzərəsi – stalinizm, II Dünya müharibəsi illəri, yaradıcı insanların üzləşdiyi qadağalar əks olunmuşdur.

Əsas hissə / Main Part

Yaradıcılığının son dövründə bədii-sənədli üsluba marağından bəhs edən yazıçı yazır: “Axır illər yazdığım yazılarda mən həmin bədii üslub tərzinə uymuşam. Adamları öz adı ilə göstərirəm. Bundan çəkinmirəm, birdən xoşuna gəlməz, inciyər. “Axırət sevdası”nda adamları öz adları ilə saxlamışam. Bu, ondan gəlir ki, inandırıcı, sənədli olsun. Öz adı oldu, başqası, fərqi yoxdur, çəkinmirəm. Oçerklərdə adamları öz adları ilə təsvir edərkən, müəllifin ehtiyatlı olmasının əksinə, mən insanlar, yerlər, öz adı ilə göstəriləndə sərbəstliyə varıram. Ədəbiyyatın qədim bir ənənəsindən, uydurma adlar, yerlər yaratmaq axtarışından qurtulmuş oluram.

Özümü də adımla, işimlə, necə varsa, uydurmadan verirəm (“Yazılmayan yazı” əsəri nəzərdə tutulur – L.H.). Bu, əslində yazıçının azadlığı, yazı ənənəsinə qarşı çevrilmiş üsuldur” [1, s.110-111]. Sonda verilən tarixə əsasən, əsərin 2004-cü ildə (24 sentyabr 2004-cü il) qələmə alındığı bəlli olur.

Qeydlərdə yazıçının uzun zaman ərzində gündəlik yazdığı görünür. Romanda yer alan

təkrarlar, görülməyəcək işlər, əlavə ediləcək materiallarla bağlı hissələrdən əsərin ilkin variantda cəp olunduğu, müəllifin planlaşdırdığı əlavələrin (yazıçı mətnə gündəliyindən parçaların əlavə edilməsini nəzərdə tutsa da, bu düzəlişləri həyata keçirməmişdir) edilmədiyini bəlli olur: “Yaradıcılıq evləri, nəşriyyat, müəssisələr, kino-senari, “Uşaqgəncnəşr”də söhbət. Bütün bunlar barəsində “Gündəlik”lərimdə yazmışam. Səhifələri “Gündəlik”dən tapıb, qoymaq gərəkdir” [1, s.176]; “Səməd Vurğun SSRİ miqyasında tanınırdı. Onun Tvardovski ilə toqquşmasını yazmışam. Yazmamış olsam, əlavə edərdəm...” Təəssüf ki, bu mövzular romanda əks olunmayıb.

Azərbaycan ədəbiyyatında nümunələri sayca, o qədər də çox olmayan janra üz tutan yazıçı yazır: “Mənim bu yazdığım yazının tərzini – janrı qarışıqdır: İstəyirsən memuar de, istəyirsən, xatirə-roman. Burada mən yazıçı barədə söz açdığımından onun məhsulu necə, nə işlədiyi barədə soraq verməyə vadam. Necə ki, bir neftçi, fəhlə, mühəndis barədə yazanda onun

işini göstərməliyik, sovet ədəbi qanunlarına görə daha artıq göstərməliyik. Eləcə də mən, SSRİ dağılsa da, onun hakimiyyəti illərində bir yazıcının barəsində yazıramsa, o bir növ kitabın aparıcısıdırsa, onun işini unutmamağa haqqım yoxdur. Onun hər bir əsərinin yazılışı, nəşri, taleyi barədə soruq verməliyəm. Sonralar, öləndən sonra, daha özümü tapmadıqda, başıma gələn məcəraları, önəmli məqamları bu son yazımdan öyrənə bilsinlər. Burada, ədəbi- bədii qanunlara, ənənəyə zidd bir şey görmürəm. Bu sovacıqdı, sovuqluqda olan ömrün peşarısıdır. Nə qalıbsa, onu dərməliyəm. Axır şirinlikdir... [1, s.136-137].

Sovet illərindən bəhs edən bir çox əsərlərdə olduğu kimi, bu əsərdə də, tarixi konsept [4, s.11] xüsusi önəm daşıyır. Müəllif illər ərzində məcburi şəkildə unudurulmuş həqiqətləri bərpa etməyə çalışaraq, öncə ailəsinin soy-kökü, elibası haqqında həqiqətləri, ilk növbədə, özü üçün aydınlaşdırmağa çalışmış, təhrif edilmiş hadisələri, tarixləri (ailə üzvlərinin doğum tarixləri kimi) dəqiqləşdirməyə can atmışdır: “Cəbrayılın tarixçəsi barədə az şey bilirəm. Bununla kimsə maraqlanmırdı. Marağ yeri – sovet quruluşuna, onun yaranışına idi. Etnos tərpədiməli deyildi” [1, s.8]. Son illər bədii-sənədli əsərlər qələmə almış bir çox ədəblərimiz kimi, ötənləri “xatırlamağa” deyil, “anlamağa” çalışsan [2, s.225], gerçəkləri üzə çıxarmağa çalışsan S.Əhmədli doğma mahalın insanları, coğrafi mövqeyi, abidələri, tarixi-etnoqrafik abidələri (“Doğulduğum məskənin adı, kökü ilə beləcə tanış olduq. Bu, mənim yerim-yurdum”) haqqında məlumatlara geniş yer vermiş, yalnız öz ailə şəcərəsinə deyil, həm də mənsub olduğu xalqın tarixinə işıq salmağa çalışmışdır: “Başayaq qoymuşdular tariximizi, yasaq etmişdilər Xudafərin körpülərini. Onları görmək tarixi görməkdi. O torpaqlara baxmaq bir xalqın necə ikiye bölündüyünü düşünməkdi. Ən yaxşısı bu idi: Bu millətin gözünü bağla, açıq olsa da, görməməli yeri, mənzərəni görməsin. Sovet quruluşunda katiblər, kolxoz sədrələri, sovet sədrələri o tayı gözdən salırdılar, sərhəd məskənlərinə yaxın yaşayan casuslar elə hey adam satır, çuğulluq, şeytanlıq edirdilər” [1, s.23]. Bu səbəbdən, yazar tarixi mənbələrə deyil, xalqın yaddaşına istinad etməyi üstün tutmuşdur (Kəndin ta-

rixi, babası haqqında məlumatlar el ağsaqqallarının xatirələri əsasında qələmə alınıb). Məkanların (küçələr, qalalar, körpülər) təsviri də məhz bu səbəbdən xüsusi anlam kəsb edir: “...soy özü mərhələlərlə yeniləşir, itir, yenisi ortaya çıxırdı. Bu sovet quruluşunun yeniləşmə, köhnələri itirmək, tarixi pozmaq, unutmaq niyyətinə uyğun, büsbütün nankorluq, nəslə danmaqdı” [1, s.29]. Məcburən “sovetləşdirilən” soyadlar, toponimlər, məkanlar, kənd sakinlərinin ləqəbləri, arxaiik sözlər (kuful, yağ çirəşləri və s.)-bir sözlə, yazıçı keçmişini elin yaddaşı əsasında bərpa etməyə çalışmış, administrativ binalara çevrilən mülklərin taleyini xüsusi qeyd etmişdir: “Prokurorluq Məmməd bəyin mülkündə idi” [1, s.48].

Yaşadığı coğrafi ərazi, sərhəd bölgəsində böyüməsi yazıcının cənub mövzusunə həssaslığını artırmış, uşaqlıqdan şahidi olduğu hadisələr bu mövzunu diqqətdə saxlamasını şərtləndirmişdir.

Sovetlərə qədərki gerçəkləri bərpa etməyə çalışan müəllif tarixi həqiqətləri diqqətdə saxlayaraq yazır: “Bütünlükdə bu yerlər Füzuli – Qarabulaq, Cəbrayıl, onun Arazbasar – Arazbarı, ta Qaradonlu da girməklə Qarabağ xanlığının torpaqlarıdır. Aranı, Mil, Muğan, Arazbasar yaylaqları gedib çıxırdı Sisyan, Qafan, Gorus, Bazarçay dağlarından o üz Ordubad, Şahbuz həddinəcən. Mən Qarabağın belə bir xəritəsini görmüşəm. Əbəs deyil Ordubadın bəzi kəndləri özlərini qarabağlı sanırlar. Eləcə də indi. Ermənistan dedikləri Zəngəzur, Gorus, Sisyan, Bazarçay qədimdən Qarabağ torpaqlarıdır, Qarabağın yaylaqlarıdır” [1, s.35]. “Bu, dövlət, SSRİ xəritəsində də belə idi”. ...Rəsmi dövlət bölgüsündə, xəritədə oralar tamamilə Azərbaycanındır. Bəs, necə olur ermənilər yiyələniblər? ...Bunlar tədrisən baş verib” [1, s.35].

Şuşalıların bu ərazidə məskən salması məsələsinə toxunan yazıçı, əhalinin dəfələrlə köçürülməsindən bəhs etmiş, yerli toponimlərə aydınlıq gətirməyə çalışmışdır: “Qalalıların bir tayfası sovet hökuməti qurulandan sonra köçüb getdilər qonşu Qaryagin şəhərinə. Çox adam bu adı Qara gün, qaraygin mənasında anlayırdı. Heç bilmirdilər bu, Araz üstə Abbas Mirzənin məğlub etdiyi, öldürdüyü rus generalı Karyagi-

nin adıdır, qoyublar müstəmləkə əyalətində bir mahala” [1, s.37].

Başlıqlara bölünərək ayrı-ayrı hissələr şəklində yazılmış əsərdə müəllif hadisələri başvermə ardıcılığı ilə təsvir etməyə can atsa da, özünə rahatlıq verməyən mövzulardan, problemlərdən yan ötə bilməmişdir: “Mən sıra ilə, keçmişdən başlayıb aramla gələcəkdim. Dərd məni oynadır. Qarabağ, bu müharibə, qaçqın-köçkün, durum barədə sakit danışmaq olmur” [1, s.11].

Yazıcının bəhs etdiyi personajlar üzərində geniş dayanması – əmiləri, ailələri, övladları haqqında təfərrüatlar artıq görünsə də, son olaraq bu detallar müəllifin doğulub böyüdüüyü Qarabağ mühitinin ayrı-ayrı parçaları olaraq bütövləşir. Romanda həmin insanların bugünkü halı – qaçqınlıq mənəvi-ruhsal durum olaraq qiymətləndirilir: “Qaçqınlığı körpələr vecinə almır. Onların yurdu yataqxana dəhlizləri, atalarının dərdindən çərlədikləri dağlardan, bağlardan şirindir. Körpələr, dörd-beş yaşlılar oraları görməyiblər, gözlərinin qabağına gətirə bilmirlər. Körpələrin görmədiyi, tanımadığı torpaqlar, yurdlar züryətsizdir, daha oralarda körpə doğulmur. O sülardan içmir, o çörəkdən yemirlər. Qayıdacaqlarmı? “Pilləkan uşaqları” necə yanaşacaq, necə baxacaq dədə-nənələrin nisgildən can verdikləri torpaqlara, viranə ev-eşiyə!

Yurdsuz, evsiz-eşiksiz adam necə olar? Bunu bir ruhən araşdıran varmı? Olacaqsız, məskənsiz insan nə halda yaşayır? Elə bil əyləşdiyin kətli çəkiblər. Havada qalıbsan, bütün varlığında bir boşluq-istinadsızlıq var. Belə, bu kökdə yaşayır qaçqın. Torpaq, bağ-bağat insanın cismini canlandırır, ayağın altını bərkidir, vücudunda bir sabitlik durumu yaradır. Baxırsan qaçqın kişilərə, qadınlara, bunların varlığında bir çəkisizlik var. Kosmonavta dönüblər bədbaxtlar!” [1, s.12].

Avtobioqrafik əsərlərə xas blok hissələr bu romanda da gözlənilir: ailə üzvləri, nəsil-şəcərə haqqında məlumatlar, müəllifin uşaqlıq, gənclik dövrü, şəhərdə təhsil aldığı illər, yataqxana həyatı, yaradıcılıqda ilk addımlar, “təxəyyülü güclü kimi” tələbə yoldaşlarından seçilməsindən bəhs olunur. Vətən müharibəsi illərində ailələrində yaşanan itkilərdən – qardaşı Cəmilin, oğlunun “itdi” sorağı ilə “ölən” Səkinə xalanın,

Əbil dayının, yaxınları Rəhimin (vətəninə səksəkəli həyatı, müharibədə əsir düşdüyü üçün illər sonra “vətən xaini” olaraq tutularaq Maqadana sürgün edilməsi), İmranın taleyindən bəhs etmişdir.

Əsər bütövlükdə müharibə illərindən bəhs etməsə də, bir çox replikalarda müəllif həmin illərin mənzərəsini canlandırmışdır: “...müharibə illəri, ondan qabaq da mən belə növbələri çox görmüşdüm, çörək üçün, ərzaq üçün, amerikanların göndərdiyi tısbağa yumurtası, marqarin yağı, əyin-baş almaqdan ötrü. Sıxmışdılar, Cəbrayıldakı növbələrdə suyum çıxmışdı” [1, s.56]; “Müharibə vaxtı uşaqları elə bil çəkib uzadırdılar” [1, s.65].

Doğma elindən bəhs edilən hissələrdə personajların portret təsvirlərini canlandıran yazıçı insanların geyimini, həyat tərzini dəqiqliklə təsvir edərək mühiti dolğun əks etdirməyə çalışır: “...şəkilə Əhməd əmimdi, sürməyi qalife şalvar, köynək, başda buxara papaq, ayaqlarında tumac uzunboğaz çəkmələr. Qıçını-qıçının üstünə aşırıb. Kişini mən yaxşı xatırlayıram. Zəhmli, ağır görünüşlü adamdı. Hamı, uşaq-böyük ondan çəkinir, qorxurdular” [1, s.25]; “Təhməz oğlu Hüseyn bizə əsl comərd, kişi sifətində görünürdü. Sürməyi kalife şalvar-rubaşqa geyirdi, furaşka qoyurdu, uca hündür adamdı, ağbənizdi, gözləri göyə çalırdı. İti, kəskin baxırdı” [1, s.7].

Personajların taleyini dünən və bu günün müstəvsində təsvir edən müəllif bəhs etdiyi insanlar haqqında yalnız keçmiş zamanda bəhs etməmiş, bir çoxlarının sonrakı taleyi haqqında da məlumat verərək, zaman sərhədlərini aşmağa çalışmışdır.

Hadisələr, əsasən, müəllif-təhkiyəçi tərəfindən nəql edilsə də, bəzi hissələrdə yazıçı öz qəhrəmanından “o” deyərək üçüncü şəxs olaraq bəhs edir, beləliklə, müəllif-təhkiyəçi ilə personaj birliyi parçalanır. Bu vasitəyə müəllif, əsasən, özünün uğurlarından bəhs etdiyi hissələrdə əl atmışdır: “Sonrakı imtahanı “əla” verib, o, universiteti birinci kursun ilk sessiyasından “əlaçı” adı ilə qurtuldu. ... O qış kanikulda Cəbrayıl öyünə-öyünə yollandı. Gedib on beş gün evdə, doğmalarının yanında qalacaqdı” [1, s.86].

“Yer-yurd”, “Soy-kök”, “Üç qardaş bir bacı” və s. başlıqlı hissələrdən ibarət olan əsərdə sonrakı həyatını mərhələlər şəklində təsvir edən Əhmədli pedaqoji fəaliyyətindən, ədəbi mühitə qatılmasından geniş bəhs etmişdir.

Yazıçı və şairlər ölkənin ictimai-siyasi həyatından kənar qala bilmirlər. Bu baxımdan ədəbi mühitin təsviri, müəllifin ədəbi mühitdə ilk addımları ilə yanaşı, ölkədə yaşanan ictimai-siyasi vəziyyət, siyasi liderlərin portretlərinin təsvirinə avtobiografik əsərlərdə xüsusi yer verilir [3, s.60], müxtəlif dövrlərin mənzərəsi siyasi liderin portreti ilə tamamlanır. Sabir Əhmədli Mir Cəfər Bağırov, daha sonra Vəli Axundov, Heydər Əliyev kimi ölkə başçıları ilə qarşılaşmışdır. Mir Cəfər Bağırov “ittiham iclas”larının əsas təşkilatçısı və iştirakçısı olaraq təsvir edilir. Heydər Hüseynovla bağlı iclaslarda birbaşa ittihamçı olaraq yer alır, daha sonra Yazıçılar Birliyinin tədbirlərində iştirakı canlandırılır. Sonrakı mərhələ Vəli Axundovun adı ilə bağlıdır.

Bəhs etdiyi ölkə rəhbərləri ilə şəxsən qarşılaşdığı səhnələri xatırlayan yazıçı detallar vasitəsilə onların hər birinin özünəməxsus, xarakterik portretini canlandırmağa çalışmışdır. Bu təsvirlərdə siyasi liderin rəhbərlik etdiyi dövrü xarakterizə etməkdən daha artıq yazar onların şəxsi keyfiyyətlərini qabartmağa çalışmışdır. Siyasi liderlərin obrazları yazıçı tərəfindən aparılan ciddi müşahidənin – onların jest və mimikalarını, toplum ilə ünsiyyəti, özünü idarəetmə kimi xüsusiyyətlərinin nəticəsində yaranmışdır: “Bir dəfə Vəli Axundovu bir məclisdən xatırlayıram. Mərkəzi Komitədə yenə iclasdı... Nə işə bir əsəbilik vardı. Vəli Axundov ara qarışdıranları hədələdi: “Məniyə qozqoz oynamayın!” – deyib əlinin birini ovcunda qoz varmış tək oynatdı” [1, s.122].

“Qırxdan biri əskik” bölümündə yazıçı Əbülhəsən, Osman Sarıvəlli, Süleyman Rüstəm haqqında, Sabit Rəhman kimi onlarla ədiblərimizdən bəhs olunur. Onlarla ədibin xatırlandığı bu hissədə S.Əhmədli bəzi insanlardan geniş bəhs etmiş (Mirzə İbrahimov kimi), digərlərini isə xarakterik ştrixlə cızaraq lakonik şəkildə canlandırmışdır. Məsələn, Mürsəl Nəcəfov, İmam Mustafayev, Bayram Bayramov, Əli Vəliyev və s.

Əsərdəki portretlərdə, əsasən, eyni sxem gözlənilir – müəyyən insan haqqında ümumi təəssürat – xarici görünüşü, xasiyyəti, danışq tərzində haqqında məlumatlar həmin şəxsi xarakterizə edən, haqqında deyilənləri təsdiqləyən epizodun təsviri ilə yekunlaşır.

Əsərdə yer alan personajlar statik deyil, yalnız müəllif xatirələrində ümumi fonda görünməzlər. Müəllif onları dinamik təsvir edərək, hər birinə xas yumor hissini canlandırmağa çalışaraq, replika və cümlələri vasitəsilə nitq şəklində vermişdir: “Bir kərə Süleyman Rəhimov Əli Vəliyevə bildirmişdi: “Əli Qara oğlu! Mən nə vaxt bir işə düşürəm, səni həmişə əks cəbhədə görürəm”. Əli Vəliyev cavabında bildirmişdi: “Süleyman! Adam həmişə bir yerdə dayanmaz” [1, s.123]; “Əbdülhəsən müəllim də Lahıcdandı... Manaf Süleymanovla bir elliydi. Manafa deyib: “Sən həmişə eyni küçə, eyni yolla gedib-gəliрсən. Bir kərə yolunu dəyiş, gör başqa yerdə nələr var”. Bu, onun müşahidəyə qiymət verməyindən, yeniləşmə istəyindən gəlirdi” [1, s.125]; Süleyman Rəhimovu xarakterizə edən müəllif Səməd Vurğunun fikrini xatırlamışdır. “Səməd Vurğun Süleyman Rəhimovu ədəbiyyatımızın “uzaqvuran topu” adlandırmışdı” [1, s.124] və s.

Bəzi insanlar haqqında hissələrdə xatirələr ədəbi-tənqidi fikirlərlə tamamlanmışdır. Məsələn, Böyük Vətən müharibəsində həlak olmuş qardaşı Cəmilə poema həsr etmiş şair Əli Kərimdən bəhs edərək yazır: “Əli, hər kəsin gördüyünü büsbütün başqa ağulla görür, hamının görə bilmədiyini də görür və onun yaradıcılığı belə tapıntılarla gəldirdi. Eləcə də heykələ və onun qardaşına həsr etdiyi dastan da adından göründüyü tək, büsbütün Əliyə xas bir yeni görüldü. “Heykəlin qardaşı”. Adətən, Əlinin tapıntısından, ixtirasından sonra o növ əsərlər çıxdı ortaya. Onun “İlk sevgi” şeirindən mən deyərdim bütöv bir ədəbiyyat yarandı” [1, s.64].

Müəllif qeydlərində yer alan öz əsərlərinin “tale” i, hər biri üzərində aparılan redaktə işləri, ixtisar edilən hissələr haqqında geniş məlumatlar müasir mərhələdə əsərlərin “yeni” oxunuşu, fərqli təhlili üçün zəngin material rolunu oynayır. Bu baxımdan, təhlil edilən roman yazı-

çı haqqında aparılan müasir tədqiqatlarda vacib mənbə olaraq yer almalıdır.

Əsərin son hissəsində sındırılmış heykəlciklər, süni yaradılanın ötüriliyi, təbiətin əbədiliyi, əzəliliyi haqqında hissə “sovet həyatına” elegiya olaraq səslənir: “Yıxılan dam dirəyindən bəlli olar. Hacınskidən qalmış mülk, böyük bağ viran qalıb. Yüz illik ağaclar quruyub ayaqüstə-cə məhv olur. Çıxırsan gəzməyə. Gözəl bağ-bağat, yaşıllıq, çəmənlik əvəzinə, ölüşgəmiş vələmirlik, qol-qanadı qırılmış, gövdəsini büsbütün çat bürümüş, şeytancıqlar-İlbizlər daraşmış can verən ağacları görürsən, qəlbin qanla dolur. Heyf! Burada həтта dağdağan ağacı da var...”

Heykəl-uşağın qarşısında su çizqırır. Qara qaya üstə çılpaq oturmuş russifət oğlanın qolları qırılıb. Sanatoriyadakı heykəllərin əksəri şikəstdi. Şirin çənəsi, pəncəsi qoparılib, maralın başı yox, uşaqların, oğlanın qıçı sınımış. Bunları kim şil-küt eləyib? Varlı-karlı azəri sahibkarın

mülkündə dincələnlər bağda sovet əlavələrinədən açıqlanıb, hirsələnmiş, yeni hökumətin yaratdığı qurama abidələri dağıtmış, sındırmışlar. İş otağı-eyvanın önündəki bağça şükürlüdür. Yaşıl, canlıdır. Kolluqlar, zeytun, şax-şəvəl göz oxşayır” [1, s.18].

Son olaraq qeyd etmək istərdik ki, avtobioqrafik əsərdə ailə üzvlərinin istəyi ilə ixtisarlar aparılması yol verilən olsa da, mətndən çıxarılan hissələrin üç nöqtələrlə işarələnməsi, zənnimizcə, məqsədə müvafiq olardı. Əsəri oxuduqda bir çox vacib məqamların, əsasən, müasir dövrlə bağlı hissələrin ixtisarla verildiyi görünür: yazıçının müharibədə həlak olmuş oğlunun taleyindən qısaca bəhs edilir. Oxu prosesində müəllifin özünün bu məqamlar üzərində geniş dayanmaqdan çəkdiyini, yoxsa həmin hissələrin redaktə prosesində ixtisar edildiyi anlaşılmır. Sonrakı nəşrlərdə bu məsələlərə diqqət yetirilməsinə ehtiyac duyulur.

Nəticə / Conclusion

Azərbaycanın Xalq yazıçısı Sabir Əhmədlinin “Yazılmayan yazı” avtobioqrafik romanı müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının maraqlı örnəklərindən biridir. Araşdırma nəticəsində, possovet mərhələsində olduğu kimi, romanda da tarixi diskursa xüsusi diqqət yetirildiyi, müəllifin tariximizin qaranlıq, ağır mövzularını diqqətdə saxladığı bəlli olur. Əsasən, sovet cəmiyyətinin təsvir olunduğu əsərdə döv-

rün siyasi liderləri, ədəbi müasirlərinin təsvirləri geniş yer almış, “yazıçı və sistem” qarşıdurması əks olunmuşdur.

XXI əsrin ilk rübündə qələmə alınan bu əsərlərin sovet dövrünün canlı şahidlərinin əsərləri, yazıçı xatirələri olaraq ədəbiyyatımızda bədii-estetik əhəmiyyət kəsb etdiyi, həm bədii-sənədli əsər, həm də tarixi mənbə olaraq təhlil edilməli olduğu vurğulanmışdır.

Ədəbiyyat / References

1. Əhmədli S. Yazılmayan yazı. Bakı: Xan, 2015.
2. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cildə, II cild, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəşri. Baş redaktor: akademik İsa Həbibbəyli. Bakı: Elm və təhsil, 2016.
3. Гасанова Л. Конфликт системы и творческой личности в азербайджанской художественно-документальной прозе – эпоха сталинизма. Искусство слова, 2019, №1.
4. Репина Л.П. Феномен памяти в современном гуманитарном знании и в перспективе исторической конфликтологии. Социальные последствия войн и конфликтов XX века: историческая память / Отв. ред. Е.П.Серапионова. СПб.: Нестор, 2013.

Авторская позиция и описание литературной среды в романе Сабира Ахмедли «Ненаписанная рукопись»

Лала Гасанова

Доктор философии по филологии

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: hltlala@mail.ru

Резюме. В современной азербайджанской литературе количество художественно-документальных произведений растет. Многие авторы написали автобиографические произведения, в которых пытаются объективно рассказать о событиях минувших лет, описывая самые сложные периоды прошлого – 30-е, 40-е, 50-е, 70-е и 80-е годы XX века. В исследовании был проведен анализ автобиографического романа «Ненаписанная рукопись» (2004) народного писателя Азербайджана Сабира Ахмедли. В результате исследования становится ясно, что в романе, где важная роль отведена историческому дискурсу, автор акцентирует внимание на темных и болезненных темах нашей истории. В произведении, в котором изображен конфликт между «интеллигентом и системой», включены портреты политических лидеров разных исторических эпох и литературных собратьев писателя. Отмечается, что эти произведения, написанные в первой четверти XXI века, являются произведениями последних «живых свидетелей» советской эпохи. Эти романы-воспоминания, созданные писателями, имеют в нашей литературе художественно-эстетическое значение и должны рассматриваться как художественно-документальные произведения, а также как исторический источник.

Ключевые слова: Сабир Ахмедли, автобиографическая проза, конфликт между «системой и писателем», политический лидер, литературная среда